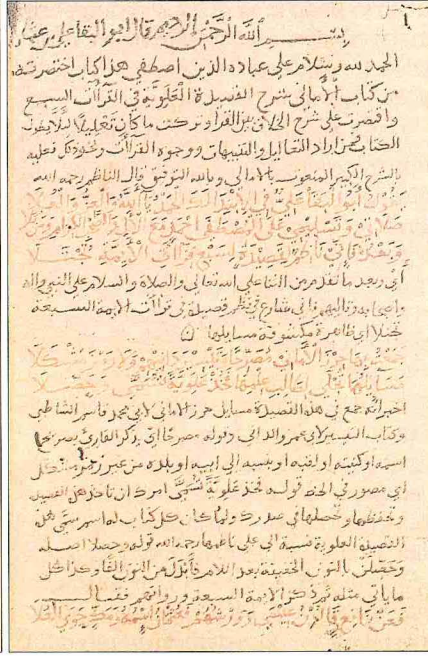
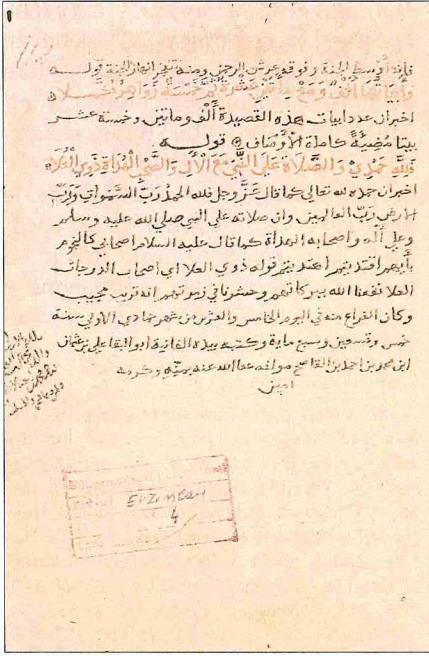

İbnü'l-Kâsîh'in *Muhtasarü'l-Emâlî* adlı eserinin müellif hattı nüshasının ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Erzincan, nr. 4)

miş olup babası divanda görevliydi. İbnü'l-Kâsım, Kahire'de Ebû Yahyâ Abdürrahim b. Hâlid el-Cumahî, Ebû Hâlid Tukeyb b. Kâmil el-Lahmî ve Ebû Amr Sa'd b. Abdullah el-Meâfirî'den ders aldı. İmam Mâlik'in görüşlerini bu hocaları aracılığıyla öğrendikten sonra Medine'ye giderek Mâlik'e öğrencilik yaptı ve onun vefatına kadar çeşitli aralıklarla yirmi yıl derslerine devam etti. Ayrıca Leys b. Sa'd, İbnü'l-Mâcîşûn, Müslim b. Hâlid ez-Zencî, Süfyan b. Uyeyne, İbn Ebû Hâzim, Nâfi' b. Abdurrahman gibi âlimlerden de öğrenim gördü. Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû Zür'a onun sika olduğunu söylemişler, Bu-hârî *el-Câmi'u's-ş-şâhîh*'inde bir rivayetine, Ebû Dâvûd *el-Merâsîl*'de ve Nesâî *es-Sünen*'inde çeşitli rivayetlerine yer vermişlerdir. Kendisinden oğlu Mûsâ, Asbağ b. Ferec, Hâris b. Miskîn, Sahnûn, İsâ b. Dînâr ve kardeşi Abdurrahman b. Dînâr el-Kurtubî, Ebû Muhammed İbn Abdülhakem, Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, İbnü'l-Mevvâz ve Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî gibi şahsiyetler hadis ve fıkıh tahsil etmiştir. On yedi defa hacca giden İbnü'l-Kâsım, son haccında Mekke'den döndükten birkaç gün sonra hastalanıp 9 Safer 191 (25 Aralık 806) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Karâfetüssuğrâ Kabristanı'na defnedildi. 192 yılında öldüğü de rivayet edilir. İbnü'l-Kâsım, zamanında zühd ve takvâsıyla tanınan âlimlerden biri olup bu konuda mürşidi Süleyman b. Kâsım el-Mısrî idi. İdarecilerden hediye kabul etmez, vali ve kadılarla yakınlık kurmazdı. Münzevi bir hayat yaşar, mescid-den dışarı çıkmayarak ilim öğretmekle meşgul oldu. Bunda hocası Mâlik'in ilmi yaymaya yönelik teşviklerinin de etkisi olmalıdır.

Hocaları daha ziyade ehl-i hadîsten olduğu halde İbnü'l-Kâsım'ın re'y ekolüne meyli fazla idi. Re'y taraftarlarının hadis ehlinin yoğun eleştirisine mâruz kaldığı bir dönemde *el-Müdevvene*'nin birçok yerinde "bu benim re'yim" ifadesini kullanması da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Fikhî meselelerde bir müctehid tavrıyla görüş bildirmiş, hocası Mâlik'e çeşitli konularda muhalif kalmıştır. Ebû Ubeyd Kâsım b. Halef el-Cübeyrî et-Turtuşî, Endülüs Emevî Halifesi II. Hakem'in emriyle bu görüş farklılıklarını delilleriyle birlikte *et-Tavassu't beyne Mâlik ve İbnü'l-Kâsım fi'l-mesâ'il elletî ihtelefâ fihâ min mesâ'il-i'l-Müdevvene* adlı kitapta bir araya getirmiş (Miknâs, Hizânetü'l-câ-mi'î'l-kebîr, nr. 218), eserin mukaddime kısmı Muhammed Hüseyin es-Süleymânî

2, vr. 45^b-93^b, nr. 67/1, vr. 1^b-20^b, Çelebi Abdullah Efendi, nr. 13, vr. 25-101, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 41, 52 varak; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 8, 52 varak; ayrıca bk. a.g.e., a.y.). 6. *el-Kaşidetü'l-'aleviyye fi'l-kırâ'âtis-seb'*. Müellif hattıyla 801'-de (1399) yazılmış bir nüshası Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndedir (Haraççioğlu, nr. 743). 7. *el-Emâlî şerhu'l-Kaşidetü'l-'aleviyye fi'l-kırâ'âtis-seb'*. Müellif bu eserinden bir sonraki muhtasarının mukaddimesinde söz etmiştir. 8. *Muhtasarü'l-Emâlî fi şerhi'l-Kaşidetü'l-'aleviyye fi'l-kırâ'âtis-seb'*. 796 (1394) tarihli müellif hattı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Erzincan, nr. 4). 9. *Tuhtetü'l-ṭullâb fi'l-'ameli bi-rub'î'l-uşurlâb*. Doksan bab olarak düzenlendiği belirtilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 369; Brockelmann, *GAL*, II, 214; *Suppl.*, II, 212). 10. *Hidâyetü'l-mübedî fi ma'rifeti'l-evkâtî bi-rub'î'd-dâ'i-re ellezî 'aleyhi'l-mukantarât*. Bir önceki eserin muhtasarıdır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2041). 11. *Dürretü'l-efkâr fi ma'rifeti evkâtî'l-leyli ve'n-nehâr*. 12. *el-Menhelü'l-'azb*. 13. *İttifâku'l-kurrâ'* (son üç eserin yazma nüshaları bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 212). 14. *Tezkiretü'l-aş-hâb fi takdîri'l-i'râb*.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi'*, V, 260; İbnü'l-Cezzerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 555; İbn Hacer, *İnbâ'u'l-gumr*, IV, 71-72; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 510; *Keşfü'z-zunûn*, I, 369, 647, 738; II, 1159, 1163, 1325, 1341, 1711, 2041; *İzâhu'l-mek-nûn*, I, 243, 272; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 727; Serkis, *Mu'cem*, I, 209; Brockelmann, *GAL*, II, 214; *Suppl.*, II, 212; Zirikî, *el-A'lâm*, V, 127; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VII, 148.

MEHMET ALİ SARI

İBNÜ'L-KÂSİM

(ابن القاسم)

Ebû Abdillâh Abdurrahmân b. Kâsım
b. Hâlid el-Utakî el-Mısrî
(ö. 191/806)

İmam Mâlik'in
önde gelen talebelerinden.

128 (746) yılında Filistin'in Remle şehrinde dünyaya geldi. 131 (749), 132 ve 133'te doğduğuna dair rivayetler de vardır. Mekke'nin fethedildiği gün Taîf'te esir alınarak Hz. Peygamber'in yanına getirilip onun tarafından âzat edildikleri için Utakiyyîn ve Utakâ diye anılan topluluktan Hacrû Himyer kabilesine mensup Zübeyd b. Hâris el-Utakî'nin mevlâsıdır. Ailesi Remle'den göç ederek Kahire'ye yerleş-

tarafından İbnü'l-Kassâr'ın *el-Muḥaddime fi'l-uşûl* adlı eserinin sonunda neşredilmiştir (Beyrut 1996, s. 207-215).

Mâlikîler, daha erken devirlerden itibaren İmam Mâlik'in görüşleri konusunda özellikle İbnü'l-Kâsım, Eşheb el-Kaysî gibi öğrencilerinin rivayetlerini esas kabul etmişlerdir. Birbirine dargın olan İbnü'l-Kâsım ile Eşheb'in fikhî bilgileri Mâlikî âlimleri arasında tartışma konusu edilmiş, Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, Eşheb'in üstün olduğunu ileri sürerken Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi ve İbn Lübâbe, İbnü'l-Kâsım'ı desteklemiş, Sahnûn ise her ikisinin de fıkıhta aynı seviyede bulunduğunu, ancak Eşheb'in hadisçilik yönünün daha güçlü olduğunu vurgulamış ve İbn Vaddâh da bu konuda ona katılmıştır. Fakat Nesâî, hadiste de İbnü'l-Kâsım'ın Eşheb'den üstün ve *el-Muvaṭṭa'* rivayetleri arasında onun rivayetlerinin en sağlam olduğunu savunmuştur. Bazıları ise İbnü'l-Kâsım'ın borçlar hukuku, Eşheb'in ceza hukuku ve İbn Vehb'in de hac konusuna daha çok vâkıf bulunduğunu belirtmişlerdir. Öğrencisi Esed b. Furât, İbnü'l-Kâsım'ın İmam Mâlik'in yerini dolduracak seviyede olduğunu ifade etmiş, Mâlik'ten okumak için Medine'ye gittiğinde onun vefatını haber alan Sahnûn'a Mısır'daki İbnü'l-Kâsım tavsiye edilerek onun "küçük Mâlik" olduğu söylenmiştir. Yahyâ b. Ömer el-Kinânî, *İhtilâfû İbni'l-Kâsım ve Eşheb* adlı eserinde İbnü'l-Kâsım ile Eşheb'in görüş ayrılıklarını derlemiştir (Muranyî, s. 193). Bu iki âlim arasındaki görüş ayrılıkları, İbnü'l-Kâsım'ın görüşlerinin *el-Esediyye* yoluyla yayılmasından sonra ortaya çıkmış olmalıdır.

İbnü'l-Kâsım, İmam Mâlik'in Mısırlı öğrencilerinin en genci, son derslerine katılan ve onun görüşlerini en iyi bileni idi. Mâlik'in derslerinde tuttuğu notlardan oluşan 304 cilt hacminde bir fıkıh koleksiyonu ve yine ondan dinlediği yirmi kitap bulunduğu rivayet edilmektedir (Kâdî İyâz, I, 434). Mâlikî mezhebinin Mısır'da ve bütün Kuzey Afrika ile Endülüs'te yayılmasında en büyük pay İbnü'l-Kâsım'a aittir. Onun rivayet ve görüşleri başta Asbağ b. Ferec ve İsâ b. Dînâr olmak üzere Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi, Hâlid b. Muhammed el-Kurtubî ve Abdurrahman b. Ebû'l-Gumr gibi öğrencileri vasıtasıyla Muhammed b. Ahmed el-Uṭbî'nin *el-Uṭbiyye*'sinde (*el-Mustaḥṣace*), bundan ve diğer eserlerden naklen İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin ilk Mâlikî kaynaklarını derlediği *en-Nevâdir ve'z-ziyâdat* adlı kitabında geniş şekilde yer almıştır. İbn

Rüşd el-Cedd'in *el-Uṭbiyye*'nin şerhi mahiyetindeki eseri *el-Beyân ve't-taḥşîl* de İbnü'l-Kâsım'ın görüşlerinin nakledildiği önemli bir kitaptır.

Mâlikî fıkının *el-Muvaṭṭa'*'dan sonra temel kaynağı olan *el-Müdevvene*, İbnü'l-Kâsım'ın rivayet ve görüşlerini toplayan en önemli eserdir. Mâlik'e bir süre öğrencilik yapmış olan Esed b. Furât, Irak'ta Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den öğrendiği Hanefî mezhebine dair görüşleri Kahire'de İbnü'l-Kâsım'a arz etmiş, İbnü'l-Kâsım, bu meselelerle ilgili hem Mâlik'in görüşlerini hem kendi ictihadlarını Esed'e aktarmıştır. Esed de bütün bunları, altmış kitap (bölüm) halinde derleyerek *el-Esediyye* adlı eserini meydana getirmiştir. Devrin diğer Mâlikî fakihî Sahnûn, müellifinin karşı çıkmasına rağmen *el-Esediyye*'nin bir nüshasını elde ederek İbnü'l-Kâsım'a tekrar arz etmiş, İbnü'l-Kâsım daha önce tereddüt içinde olduğu meseleleri açıklamak, bazı yeni meselelerde görüş bildirmek suretiyle çeşitli ilâvelerde bulunmuştur. Sahnûn, İbnü'l-Kâsım'ın vefatından sonra tashih edilmiş nüshayı esas alarak son kısmı harîç olmak üzere eseri fıkıh konularına göre yeniden sistematik bir tasnife tâbi tutmuştur. *el-Muvaṭṭa'*'dan yaptığı alıntılarla İmam Mâlik'in İbn Vehb, Eşheb el-Kaysî gibi ileri gelen talebelerinin ictihadlarını ekleyip kendisinin savunduğu görüşleri de bazı hadisler ve sahâbî görüşleriyle destekleyerek esere son şeklini vermiştir. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* adını koyduğu bu eser (Kahire 1323, 1324, 1325, 1345) büyük rağbet görmüş ve üzerinde şerh, ihtisar vb. çalışmalar yapılmıştır (bk. *el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ*). Sahnûn tarafından herhangi bir değişiklik yapılmadan düzensiz şekilde bırakıldığı için *el-Muḥteṭa* diye adlandırılan son kısım da günümüze ulaşmıştır (Fas Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 796). Ebû İshak İbrâhim b. Abdurrahman el-Berkî'nin *el-Esediyye*'yi İbnü'l-Kâsım'a başvurarak tashih ve ihtisar ettiği, Mısırlı Mâlikîler'in bu nüshayı esas aldıkları (*a.g.e.*, I, 472), Eşheb el-Kaysî'nin yine bu eseri esas alıp *el-Müdevvene* adıyla bir kitap meydana getirdiği ve İbnü'l-Kâsım tarafından hazırlıklı suçlandığı da rivayet edilir (*a.g.e.*, I, 449).

İbnü'l-Kâsım'a nisbet edilen *Mecmû'a mine'l-es'ile veccehehâ ilâ Mâlik b. Enes, Risâle fi'l-fıkhî'l-Mâlikî* (bu iki risâlenin yazmaları için bk. Sezgin, I/3, s. 143), *Kitâbü'l-Mesâ'il fi'l-büyükü'l-âcâl* (*a.g.e.*, I, 439), *Kitâbü'l-Arâzi ve Kitâbü*

Ümmi'l-veled (Muranyî, s. 138, 139) gibi eserler, onun rivayet ve görüşlerinden oluşan büyük fıkıh koleksiyonundan bazı bölümler olmalıdır. İbnü'l-Kâsım'ın *el-Muvaṭṭa'* rivayeti, Ebû'l-Hasan el-Kâbî'si'nin *el-Mülaḥḥaş limâ fi'l-Muvaṭṭa' mine'l-ḥadîsi'l-müsned* adlı eserinde nakledilmiş ve *Muvaṭṭa'ü'l-İmâm Mâlik b. Enes, rivâyetü İbni'l-Kâsım ve telḥîşü'l-Kâbisî* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Muhammed b. Ali b. Abbas el-Mâlikî, Cidde 1405/1985).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1995, s. 147; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 279; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VIII, 374; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, I, 4; İbn Abdülber, *el-İntikâ'*, Kahire 1350, s. 50-51; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, s. 150, 156; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, I, 310, 311, 314, 433-446, 448-449, 469-473; II, 13, 15-19, 563; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 385-386; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taḥşîl* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1406/1986, XVIII, 584, 590, 592-593; a.mlf., *el-Muḥaddemat* (nşr. Muhammed Haccî - Saîd el-A'râb), Beyrut 1408/1988, I, 44-45; Muvaffakuddin b. Osman, *Mürşidü'z-züvâr ilâ kubûri'l-ebrâr* (nşr. Muhammed Fethî Ebû Bekir), Kahire 1415/1995, s. 429-437; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 129-130; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XVII, 344-347; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ'*, IX, 120-125; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 191-200*, s. 274-278; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzhêb*, I, 465-468; Makrizî, *el-Muḥaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, IV, 48-51; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, VI, 252-254; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 303; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1644; Brockelmann, *GAL*, I, 176-177; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 133, 142-144, 146, 149; Miklos Muranyî, *Dirâsât fi meşâdiri'l-fıkhî'l-Mâlikî* (trc. Ömer Sâbir Abdülcelîl v.dğr.), Beyrut 1409/1988, s. 118, 121, 122-124, 127-129, 136-139, 186, 192-194, 201; Th. W. Juynboll, "İbnülkasım", *İA*, V/2, s. 863; J. Schacht, "İbn al-Kâsım", *El²* (İng.), III, 817.

ŞÜKRÜ ÖZEN

İBNÜ'L-KÂSİM es-SAN'ÂNÎ

(bk. YAHYÂ b. HÜSEYİN es-SAN'ÂNÎ).

İBNÜ'L-KASSÂR

(ابن القصار)

Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer
b. Ahmed el-Bağdâdî
(ö. 397/1007)

Mâlikî fakihî.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Ebû Bekir el-Ebherî'den fıkıh öğrendi, Ali b. Fazl es-Sütûrî es-Sâmîrî'den hadis rivayet etti. Kendisinden Kâdî Abdülvehhâb